

Onderduikers en vluchtelingen na de Tweede Wereldoorlog: een nieuwe onderzoekspiste

Het einde van de Tweede Wereldoorlog bracht in heel Europa een enorme verplaatsing van mensen met zich mee. Het ging niet alleen om oprukkende of zich terugtrekkende legers, maar ook om vluchtelingen die het strijdtoneel poogden te verlaten en om bevrijde gevangenen en vrijwillig of verplicht tewerkgestelde arbeiders die huiswaarts keerden. Ten slotte waren er ook de collaborateurs en de oorlogsmisdadigers die een goed heenkomen zochten, bij voorkeur buiten het bereik van wraakzuchtige landgenoten en van nationale of geallieerde gerechtelijke instanties.

Ook Belgische nationaalsocialisten en medewerkers van de verslagen Duitse bezetter mochten zich aan een confrontatie met Vrouwe Justitia verwachten. Het ging om Vlamingen en Franstaligen, die meestal waren aangesloten bij een collaborerende organisatie (VNV, DeVlag, Rex, ss). Een deel van hen werd gezocht om politieke en administratieve medewerking met de vijand, anderen om militaire collaboratie. Slechts een klein gedeelte werd vervolgd voor economische samenwerking. Sommigen werden reeds kort na de bevrijding in België of in Duitsland gearresteerd. Anderen slaagden erin gedurende langere tijd of zelfs definitief uit de handen van het Belgische gerecht te blijven. Nog anderen werden veroordeeld en gevangengezet, maar slaagden erin te ontsnappen of verlieten het land na een relatief korte detentieperiode.

Een aantal vragen duikt hierbij op. Om welke en om hoeveel personen ging het? Hoe slaagden ze erin te ontkomen? Wie hielp hen bij het onderduiken en bij de vlucht naar het buitenland? Hoe werd deze zaak gefinancierd en wie zorgde voor de logistieke ondersteuning? Bestonden er netwerken van hulpverlening? In deze bijdrage proberen we een aanzet te geven voor verder onderzoek.

‘ODESSA’: MYTHE OF REALITEIT?

In 1972 publiceerde de Britse auteur Frederick Forsyth zijn, later verfilmde, bestseller *The Odessa File*. Het verhaal draait om een Duitse journalist die op het spoor komt van een geheime organisatie met de naam ‘Odessa’, de afkorting van Organisation der ehemaligen ss Angehörigen. Dat zou een clandestiene organisa-

tie zijn geweest die na de Tweede Wereldoorlog zorgde voor vluchtroutes en dekmantels voor voormalige nazi's en ss'ers (politici, officieren, kampbewakers, wetenschappers enz.), zodat die aan vervolging en bestraffing konden ontsnappen. In hun toevluchtsoorden zouden deze verstokte nazi's de oprichting van een Vierde Rijk voorbereiden. Veel harde bewijzen voor de oprichting en het functioneren van een dergelijk netwerk werden tot nog toe niet gevonden. Voor het ontstaan van de 'Odessa'-mythe was in de eerste plaats nazi-jager Simon Wiesenthal verantwoordelijk. In de loop van zijn opsporingswerk verkondigde hij het bestaan van een dergelijke geheime, wereldwijd vertakte organisatie met de naam 'Odessa', zonder dat hij daarvoor veel concrete bewijzen op tafel legde.¹ Nochtans werd Wiesenthals versie nadien kritiekloos overgenomen door heel wat auteurs.

Toch rees een vijftiental jaren geleden de eerste twijfel over het bestaan van 'Odessa' bij historici die de vlucht van nazikopstukken naar het buitenland onderzochten. Dat was bijvoorbeeld het geval in het werk *Flucht vor Nürnberg? Deutsche und österreichische Einwanderung in Argentinien, 1945-1955* van de Duitse historicus Holger Meding.² Ook Guido Knopp gaf lucht aan zijn twijfels in het hoofdstuk dat hij aan deze kwestie wijdde in *Die SS. Eine Warnung der Geschichte*.³

Onlangs verscheen een nieuw werk waarin het ontstaan van de mythe en de feitelijke werking van 'Odessa' werd besproken. De Duitse diplomaat en historicus Heinz Schneppen publiceerde *Odessa und das Vierte Reich. Mythen der Zeitgeschichte*.⁴ Hij kwam tot het besluit dat er geen sterke, gestructureerde organisatie bestond. Wel waren er helpers die uit winstbejag vluchtelingen naar, bijvoorbeeld, Italië overbrachten. Het Rode Kruis en sommige instellingen en personen in de katholieke kerk verstrekten wel uitgebreid hulp, onder meer bij het bezorgen van nieuwe identiteitspapieren.

Met zijn kritiek gaat Schneppen lijnrecht in tegen de bevindingen van de Argentijnse publicist Uki Goñi, die met zijn werk *The Real Odessa. How Perón brought the Nazi War Criminals to Argentina* voor enige opschudding zorgde.⁵ Goñi poogt in zijn werk de ontsnappingslijnen in kaart te brengen en de onderlinge contacten van de nazi's en hun voormalige collaborateurs te ontrafelen. De auteur slaagde erin een aantal bronnen aan te boren die tot dusver ongebruikt waren gebleven, onder meer in Argentinië, in Chili, in Zwitserland en in de

1. S. Wiesenthal, *Justice not vengeance*, New York, 1990.

2. H. Meding, *Flucht vor Nürnberg? Deutsche und österreichische Einwanderung in Argentinien, 1945-1955*, Köln-Weimar-Wien, 1992. Van dezelfde auteur: *La ruta de los nazis en tiempos de Perón*, Buenos Aires, 1999.

3. G. Knopp, *Die SS. Eine Warnung der Geschichte*, München, 2002; G. Knopp, *Hitlers moorde-naars. De geschiedenis van de SS*, Antwerpen-Amsterdam, 2004.

4. H. Schneppen, *Odessa und das Vierte Reich. Mythen der Zeitgeschichte*, Berlin, 2007.

5. U. Goñi, *The Real Odessa. How Perón brought the Nazi War Criminals to Argentina*, London-New York, 2002. Van dezelfde auteur: *Perón y los alemanes*, Buenos Aires, 1998.

Verenigde Staten van Amerika. Schneppen erkent dit, maar verwijt Goñi in de eerste plaats vooringenomenheid bij de interpretatie van zijn bronnen, onder meer wat betreft het aantal oorlogsmisdadigers dat zich in het land van Juan en Evita vestigde.

Ook in Spanje werd recentelijk onderzoek gedaan naar de komst van nazi's en hun Europese medewerkers. Javier Juárez publiceerde *La guarida del lobo. Nazis y colaboracionistas en España*, waarin hij de vluchtroutes en de contacten explooreert.⁶ Hij brengt op zijn beurt veel nieuwe gegevens aan, maar kan het bestaan van een gestructureerd netwerk evenmin hard maken.

DE VLAAMSE POLITIEKE VLUCHTELINGEN NA DE TWEDE WERELDOORLOG

Toen het stof van oorlog, repressie en epuratie was gaan liggen, bleek dat Vlaamse politieke vluchtelingen zich in verschillende landen, zowel in als buiten Europa, hadden gevestigd. Meest voor de hand liggend bleek Duitsland. Een aantal voormalige collaborateurs slaagde erin van de chaos van de eerste naoorlogse maanden en jaren gebruik te maken om er onder te duiken. Zo werd DeVlag-leider Jef Van de Wiele pas in mei 1946 in Duitsland gearresteerd en naar België overgebracht.⁷ Anderen hadden meer geluk en bleven langere tijd, soms de rest van hun leven, in de Bondsrepubliek; het zou hier om een tweehonderdtal personen gaan.⁸

Ook Oostenrijk bleek in trek. Kapelaan en ss-sympathisant Cyriel Verschaeve slaagde erin tot aan zijn dood, op 8 november 1949, in Solbad Hall te verblijven.⁹ ss- en DeVlag-kopstuk Robert Verbelen trad op het einde van de oorlog in dienst van de Amerikaanse contraspionage in Oostenrijk en kon zo een repatriëring ontwijken; in 1959 werd hij Oostenrijks staatsburger. Een proces tegen hem liep met een sissers af.¹⁰

In Nederland kwamen onder meer de auteur en medewerker van Zender Brussel Wies Moens, historicus en DeVlag-schepen van Antwerpen Rob Van Roosbroeck (beiden in 1947) en ss- en DeVlag-lid Miel Goossenaerts (na zijn vrijlating) terecht.¹¹ Voorts was Ierland, dat tijdens de oorlog neutraal was gebleven

6. J. Juárez, *La guarida del lobo. Nazis y colaboracionistas en España*, Sant Andreu de Llavaneres, 2007.

7. F. Seberechts, *Wiele, Jef Van de*, in: R. De Schryver, e.a. (red.), *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging (NEVB)*, Tielt, 1998, dl. 3, pp. 3730-3732.

8. R. Van Den Driessche, *De politieke emigratie van Vlamingen na de Tweede Wereldoorlog*, in: A. Morelli, *Belgische Emigranten. Oorlogsvluchtelingen, economische emigranten en politieke vluchtelingen uit onze streken van de 16de eeuw tot vandaag*, Berchem, 1999, pp. 275-301, hier: p. 280.

9. R. Vanlandschoot, *Verschaeve, Cyriel*, in: R. De Schryver, e.a. (red.), *NEVB [...]*, dl. 3, pp. 3277-3283.

10. F. Seberechts, *Verbelen, Robert*, in: R. De Schryver, e.a. (red.), *NEVB [...]*, dl. 3, p. 3184.

11. O. Moens & Y. T'sjoen, *Moens, Wies*, in: R. De Schryver, e.a. (red.), *NEVB [...]*, dl. 2, pp. 2066-2068; B. De Wever, *Roosbroeck, Robert van*, in: R. De Schryver, e.a. (red.), *NEVB [...]*,

en waar men niet moeilijk deed om politiek asiel te verlenen, een interessante bestemming: hier zouden zich ongeveer twintig families gevestigd hebben.¹² Zwitserland, eveneens neutraal gebleven, herbergde onder meer voormalig minister en voorzitter van de Belgische Werkliedenpartij (BWP) Hendrik De Man en voorzitter van het IJzerbedevaartcomité en VNV-kopstuk Frans Daels.¹³

Ook Spanje was in trek. Dat land was eveneens neutraal gebleven tijdens de oorlog, maar het regime van *caudillo* Francisco Franco had duidelijk sympathie getoond voor de Asmogendheden en vice versa. Op het einde van de vijandelijkheden werd het land een toevluchtsoord voor honderden Duitsers en collaborateurs uit Frankrijk, België en andere Europese landen die door Adolf Hitlers troepen waren bezet. De bekendste Belg die op het Iberische schiereiland onderdak kreeg, was ongetwijfeld Rex-leider Léon Degrelle. Pogingen om hem te ontvoeren of hem uitgeleverd te krijgen, mislukten.¹⁴ Ook Vlamingen vonden er een veilig onderkomen. Dat was onder meer het geval voor *Volk en Staat*-hoofdredacteur Jan Brans en voor enkele oostfronters.¹⁵ Vaak werd het land een springplank naar een verdere bestemming, meestal in Zuid-Amerika.¹⁶

dl. 2, pp. 2655-2656; Familieleven. Wij gedenken onze overledenen, in: *Broederband*, jg. 25, 1989, nr. 8, pp. 13-14.

12. R. Van Den Driessche, *De politieke emigratie [...]*, p. 280; R. Houthaeve, *Vlamingen in Ierland*, Izegem, 1989; zie ook de collecties in het ADVN (o.a. BE ADVN AC51 - Archief Arthur De Troyer (Broederband ontstond in 1964 in de regio Aalst uit enkele (over geheel Vlaanderen verspreide) groepen individuen en families die betrokken waren bij de repressie na de Tweede Wereldoorlog. Hoofddoel was het doorbreken van het sociale en politieke isolement waarin velen waren terechtgekomen. Als organisator van talrijke dodenherdenkingen en allerlei samenkomsten en als de uitgever van het invloedrijk tijdschrift *Broederband*, vervulde de vereniging een belangrijke rol in de heropleving van het politieke Vlaams-nationalisme tijdens de zestiger en zeventiger jaren van vorige eeuw. De organisatie fuseerde in 1997 met het Borms Documentatie en Actiecentrum uit Antwerpen en bleef nauwelijks nog actief als zelfstandige vereniging; BE ADVN AC150 - Archief Staf Vermeire; BE ADVN AC108 - Archief Jules Callewaert; BE ADVN AC667 - Fonds Sint-Pietersabdij van Steenbrugge.)

13. W. Steenhaut, G. Vanschoenbeek & H. Defoort, *Man, Hendrik de*, in: R. De Schryver, e.a. (red.), *NEVB [...]*, dl. 2, pp. 1993-1997; B. De Wever, *Daels, Frans*, in: R. De Schryver, e.a. (red.), *NEVB [...]*, dl. 1, pp. 836-839.

14. R. Smeets, Wil u Degrelle? U kan hem krijgen, in: *Knack*, 12 september 1984; R. Smeets, Wachten op Léon Degrelle, in: *Knack*, 19 september 1984; A. De Bruyne, Drie dagen bij Degrelle, in: *De Kwade Jaren. Deel 5*, Brecht, 1976, pp. 111-179; J. De Thier, Pourquoi l'Espagne de Franco n'a pas livré Degrelle, in: *Revue générale*, nr. 4, 1983, pp. 3-26; D. Quattrocchi-Woissou, Relaciones con la Argentina de funcionarios de Vichy y de colaboradores franceses y belgas, 1940-1960, in: *Estudios migratorios latinoamericanos*, jg. 14, 1999, nr. 43, pp. 211-239.

15. E. Vandewalle & B. De Wever, *Brans, Jan V.L.*, in: R. De Schryver, e.a. (red.), *NEVB [...]*, dl. 1, pp. 593-594; R. Van Den Driessche, *De politieke emigratie [...]*, p. 281; P.J. Verstraete & K. Barrezele, Interview Jan Brans, in: *Nieuw Vlaanderen*, jg. 15, 1992, nr. 3, pp. 8-14; Jan Brans' kennismaking met de Spaanse gevangenis, in: *Broederband*, jg. 23, 1987, nrs. 9-10, pp. 4-11; jg. 23, 1987, nr. 12, pp. 6-10; jg. 24, 1988, nr. 1, pp. 5-10; jg. 24, 1988, nr. 2, pp. 4-9; jg. 24, 1988, nr. 3, pp. 3-9.

16. J. Juárez, *La guarida del lobo. [...]*, passim.

Montserrat, 29/11/1948.

Zeer Eerw. Pater Prior,

Betijds kreeg ik hier kennis over mededeeling om mij hier het
nodige ter beschikking te stellen om de wiskosten naar Argentinië te
kunnen betalen - Ik dank Uwt. erom zeer hartelijk.

De Pater hier die me kennis gaf van Uwt. schijven mij dat
dit aanpakingsmoment daarom ook in orde was - en ik gaf gepaste oogmer-
ken over het noodige bedrag van kunnen beschikken -

Dit werd mij nog eens bevestigd door Pater Sebastianus van
1/10 J. ltt - toen ik - op 7/6/48 - mededeelde dat alle documenten
in orde waren en ik ook schijfgelegenheden had gevonden.

Alles bleef dus in orde en mijn afscheid scheen vast voor
30/11/47.

Zoen - tot mijn - en anderen - grote verwondering - deelde
op 7/7/48 - 's avonds Pater Cellarius - me 't volgende mede: "Maar
die zaak is niet in orde - die medelingen van G. zijn niet dui-
delijk en bijna niet genoeg - U kunt hier over geen geld beschikken -"
- dit zonder naderen uitleg.

Enkele uren later - op 7/8/48 - zijn 1/10 J. ltt - en zij - 't be-
kretens - nog verschillende weken of maanden - naar Sint. Luis
reke verbroeken.

Men voelt hier blijkbaar meer voor een andere regeling
dan de door Uwt. voorgestelde.

Hoe ook - 't blijft nutteloos erover tijd te verliezen: de
door Uwt. voorgestelde regeling is niet uitvoerbaar - en dient - of daar-
over is men het hier volkomen eens) als niet - bestaande aanseen
te worden.

Overigens dringt de tijd daar de geldigheidstermijn
mijne documenten op 9/9/49 verstrekt.

Andertien weken werd mij - uit Argentinië - een andere
directie en voor deelige - financiële regeling voorgesteld.

Ik schrijf hierover aan mijn familie - om onmiddellijk in
dien rechte handelen - en U - onmiddellijk te komen opzoeken voor
het ongedaan maken der vroegere regeling.

Mag ik Uwt. om een gebedje vragen voor mijn kinderen en
mijzelf - Hartelijk dank.

Met Gods hulp - eenmaal op wees van hof. sud. - ben ik
Uwt. dankbaar en nederig gesegeen in X^o

J. de Kuntzen
Doctor José de Montauca.

Brief onder schuilnaam vanuit de benedictijnerabdij van Montserrat gericht aan de prior van een benedictijnerabdij in Vlaanderen. [Verzameling erven Verdoodt]

Een aantal collaborateurs kwam ook buiten Europa terecht, meestal via een tussenstop in een of ander Europees land. Zo week vnv-onderwijsspecialist Herman De Vleeschauwer via Zwitserland uit naar Zuid-Afrika.¹⁷ Daar kwam in 1949 ook zijn zoon Camiel terecht, vanuit Duitsland; hij was tijdens de oorlog actief geweest als propagandaverantwoordelijke voor het vnv.

Zuid-Amerika werd het toevluchtsoord van verschillende tientallen Vlamingen. Zij kwamen vooral in Argentinië terecht, maar ook in Paraguay, Uruguay, Chili en Brazilië vestigden zich voormalige collaborateurs. De bekendste Belgische immigrant was evenwel een Franstalige, namelijk publicist, voormalig parlements lid voor Rex en commissaris-generaal voor Lichamelijke Opvoeding en Sport Pierre Daye.¹⁸ Hij verbleef sinds 1947 in Argentinië en onderhield er nauwe banden met het regime.

In het land van Juan Perón arriveerden in de tweede helft van de jaren veertig en de eerste helft van de jaren vijftig heel wat Vlaamse voormalige collaborateurs. Hun aantal wordt geschat op een tachtigtal families.¹⁹ Bij deze migranten hoorden enkele lieden die een niet onbelangrijke rol hadden gespeeld in de collaboratie. Voormalig ss-leider René Lagrou bereikte het land na een verblijf in Spanje en knoopte er relaties aan met het regime en met Daye.²⁰ Voorts kwamen, eveneens via een tussenstop in Spanje, jeugdleider Leo Poppe, vnv-oorlogsburgemeester van Oudenaarde Andries Van den Berghe, zijn collega van Mechelen Camille Baeck, vnv-arrondissementscommissaris Amaat Bockaert, jeugdleidster Jetje Claessens, vnv-economiespecialist Karel Engelbeen, hoofdredactrice van *Volk en Staat* (op het einde van de oorlog) Jeanne De Bruyn, vavv-leider René Van Thillo, de leider van het partijgerecht van de DeVlag Severien Verdoodt e.a. in Argentinië terecht.²¹

Vnv-oorlogsburgemeester van Kortrijk Luc Ryckeboer maakte een omweg via Chili en Bolivia om in 1953 in Argentinië te belanden.²² In Paraguay vestigde zich

17. R. Bostoën & O. Moens, *Vleeschauwer, Herman de*, in: R. De Schryver, e.a. (red.), *NEVB [...]*, dl. 3, pp. 3513-3515; H. Defoort, *Vleeschauwer, Camiel de*, in: R. De Schryver, e.a. (red.), *NEVB [...]*, dl. 3, p. 3513.

18. U. Goñi, *The Real Odessa [...]*, passim.

19. R. Van Den Driessche, *De politieke emigratie [...]*, pp. 282-283.

20. U. Goñi, *The Real Odessa [...]*, passim; T. Pardoën, Mijn vader was een nazi (3). "Ik keur zijn daden niet goed, maar ik begrijp ze wel. Evert, zoon van Vlaamse SS'er René Lagrou, in: *Bonanza*, nr. 14, 26 april 2001, pp. 62-66; G. Timmerman, Een tango met alte Kameraden, in: *De Morgen*, 13 maart 2004.

21. J. Van Hauthem, *Een Vlaamse kolonie aan de Plata. De emigratie van Vlamingen naar Argentinië na de Tweede Wereldoorlog*, KULeuven, departement Geschiedenis, licentiaatsverhandeling, 1985; J. Juárez, *La guarida del lobo [...]*, pp. 175-177 en 403-404; Hoe kan ik oordelen? Frans-Jos over Severinus Verdoodt: "Ik voel alleen grote deemoed", in: *DS Magazine*, 25 maart 1994, pp. 16-17.

22. J. Van Hauthem, *Een Vlaamse kolonie [...]*, p. 43; L. Poppe, *Herinneringen aan een bewogen tijd (1945-1949)*, s.l., 1995.

een twintigtal families, bij wie nogal wat voormalige oostfronters.²³ *Le Peuple* en *Volksgazet* pakten in 1946, verwijzend naar een bijdrage in *La Dernière Heure*, uit met het bericht dat reeds meer dan driehonderd Vlaamse incivieken in Valparaiso, Chili waren gearriveerd; wellicht moet dit getal, dat genoemd werd in artikels die niet geheel vrij waren van ressentimenten en vooroordelen, gerelativeerd worden.²⁴

EEN VLAAMSE 'ODESSA'-VARIANT?

Na de bevrijding van België (1944) en de nederlaag van Duitsland (1945) doken de collaborateurs massaal onder. Zij konden daarbij rekenen op de steun en de sympathie van Duitsers en van familieleden, vrienden en medestanders in België en in de omringende landen. Het is niet duidelijk hoeveel personen voor korte of langere periodes in de clandestiniteit verbleven, maar het ging beslist om honderden tot zelfs duizenden personen.²⁵ Sommigen bleven drie tot vier jaar ondergedoken, voor ze tegen de lamp liepen of alsnog konden uitwijken.

Ook in de kampen en de gevangnissen waarin de voormalige collaborateurs waren ondergebracht, werd de uitwijking naar veilige oorden besproken en voorbereid. Dat blijkt onder meer uit inlichtingen verzameld door de Staatsveiligheid.²⁶ Nogal wat migranten naar Spanje en Zuid-Amerika waren erin geslaagd uit de detentiecentra te ontsnappen; vaak ging het om voormalige oostfrontvrijwilligers.

Er bestonden wel degelijk ontsnappingslijnen voor ondergedoken incivieken. In februari 1947 behandelde de krijgsraad van Brussel de zaak van het 'Maquis der incivieken'. Hierbij ging het om een ontsnappingslijn die vanuit België over Rijsel, Parijs, Bayonne en Hendaye naar Spanje liep.²⁷ Sommige onderduikers, zoals Frans Van Immerseel en Leo Poppe, specialiseerden zich in het vervaardigen van valse documenten.²⁸ De financiering en de logistieke ondersteuning van de onderneming werden wellicht mogelijk gemaakt door vele kleine bijdragen in geld en in natura, vanwege lotgenoten, sympathisanten en de katholieke kerk. Voor zover we tot nu toe konden nagaan, was er ook in België echter geen sprake van

23. R. Van Den Driessche, *De politieke emigratie [...]*, p. 285.

24. Vlaamsche incivieken wijken uit naar Chili. Een godsdienstige Orde zou alles organiseren, in: *Volksgazet*, 29.11.1946; Les inciviques flamands émigrent au Chili, in: *Le Peuple*, 30 november 1946.

25. ADVN, BE ADVN AC487, Fonds Vlamingen in Zuid-Amerika: Nota van F. De Lepeleire, Een Vlaamse migrant in Brazilië, Curitiba, 10 september 2002.

26. Documenten Etienne Verhoeyen: Kopie van proces-verbaal van R. Defonseca, Eerstaanwezend Commissaris van de Veiligheid van de Staat, 10 september 1945. Het rapport is een samenvatting van oudere rapporten, documenten en inlichtingen betreffende "(...) hulp aan incivieken, verbergings of heling van incivieken, en de hergroepering van elementen welke deel uitmaakten van anti-Belgische instellingen (...)".

27. Verslagen van dit proces verschenen in *De Nieuwe Gazet*, *De Nieuwe Standaard*, *Volksgazet*, *Het Volk*, *La Libre Belgique*, *Le Soir* e.a. kranten tussen 4 en 12 februari 1947.

28. L. Poppe, *Herinneringen [...]*, pp. 28-30.

een alomvattend netwerk van steunverlening aan ondergedoken en vluchtende collaborateurs. Het ging veeleer om geïsoleerde initiatieven. Waar aanvankelijk geluk en improvisatie een belangrijke rol speelden, nam gaandeweg een bijna professionele afwikkeling van de vluchtroutes de bovenhand. Toch dient een en ander verder onderzocht.

Daarbij was, zoals reeds gezegd, een belangrijke rol voor de katholieke kerk, of tenminste voor een deel ervan, weggelegd. In het verslag van de Staatsveiligheid waarover we het eerder hadden, werden de namen van verschillende geestelijken genoemd, zoals Desideer Adolf Stracke, Jozef Van Opdenbosch, Jozef Dumon, Maurits Geerardyn en Albrecht Boucquillion. Ook de abdijen van Steenbrugge, Postel en Tongerlo werden genoemd, evenals kloosterorden zoals de dominicanen en de benedictijnen.²⁹ Voorts waren priesters als Maurice Claeys Bouuaert, Jan Spitz en anderen actief in de ondersteuning van repressiegetroffenen en hun families. De kerk en haar vertegenwoordigers gaven die steun wellicht vanuit anticommunistische, Vlaamsgezinde en godsdienstige motieven. Zij beschikten over logistieke mogelijkheden, financiën, aanzien en een niet te evenaren grensoverschrijdend netwerk dat vertakkingen had over de gehele aardbol.

Ook de rol van internationale organisaties, zoals het Rode Kruis, mag niet worden onderschat. Zij konden vaak voor de identiteits- en reisdocumenten zorgen die nodig waren om de talloze controles door militairen, politie en douane te doorstaan.³⁰ Voorts zorgden ook de landen van bestemming - en dat geldt in de eerste plaats voor Argentinië en de andere Zuid-Amerikaanse landen - ervoor dat kandidaat-immigranten vlot aan de nodige paspoorten, visa en arbeidsdocumenten geraakten.

BESCHIKBARE BRONNEN

Weinig onderduikers of vluchtelingen hebben getuigenis afgelegd over hun wederwaardigheden. Jan Brans' verhaal over zijn gevangenisverblijf in Spanje verscheen in 1987-1988 in *Broederband*; ook Leo Poppes avonturen werden gepubliceerd.³¹ Voor het overige is het vaak behelpen met beperkte verwijzingen in interviews of een occasioneel in memoriam, onder meer in *De Schakel-El Lazo*, het tijdschrift dat Leo Poppe in Buenos Aires uitgaf tot 1995.³²

29. Documenten Etienne Verhoeyen: Kopie van proces-verbaal van R. Defonseca, Eerstaanwezend Commissaris van de Veiligheid van de Staat, 10 september 1945.

Er bevinden zich aanwijzingen in het archief van de abdij van Steenbrugge (benedictijnerorde), dat zich in het ADVN bevindt, inzonderheid m.b.t. de uitwijking naar Ierland (ADVN, BE ADVN AC667 - Fonds Sint-Pietersabdij van Steenbrugge).

30. G. Knopp, *Hitlers moordenaars. De geschiedenis van de SS*, Antwerpen-Amsterdam, 2004, pp. 261-262; H. Schneppen, *Odessa und das Vierte Reich. Mythen der Zeitgeschichte*, Berlin, 2007, pp. 41-70.

31. Zie supra.

32. Zie bijvoorbeeld: Afscheid van Vital, in: *De Schakel-El Lazo*, jg. 34, 1988, nr. 336, p. 17.

Wellicht is er nog informatie te vinden in verschillende archieven. Het Archief en Documentatiecentrum voor het Vlaams-nationalisme (ADV N) bewaart tijdschriften, documentatie- en archiefmateriaal over Vlaamse migranten in Zuid-Amerika en over Leo Poppe, Vlamingen in Argentinië (via) en *De Schakel-El Lazo*.³³ In het AMVC-Letterenhuis bevinden zich archief en documentatiemateriaal van en over verschillende personen en organisaties die met de emigratie naar Spanje en Zuid-Amerika hebben te maken.³⁴ Het Studie- en documentatiecentrum Oorlog en hedendaagse Maatschappij (SOMA) bewaart een belangrijke reeks kopieën van documenten en briefwisseling van Pierre Daye met onder meer Jan Brans en Hendrik De Man.³⁵ In het Algemeen Rijksarchief (ARA) ligt het archief van Marcel-Henri Jaspas, die einde jaren veertig van vorige eeuw Belgisch ambassadeur was in Argentinië.³⁶ Het Stadsarchief van Antwerpen heeft archieven, afkomstig van politiediensten, waarin verslagen en krantenknipsels zitten betreffende steun aan incivieken en de uitwijking naar Zuid-Amerika.³⁷

Ongetwijfeld bewaren ook sommige ministeries nog documenten m.b.t. het onderduiken en het emigreren van voormalige collaborateurs. In het Ministerie van Buitenlandse Zaken bevinden zich rapporten van en correspondentie met de verschillende ambassades en consulaten in Zuid-Amerika. Mogelijk kunnen stukken m.b.t. internationale organisaties (Rode Kruis, Verenigde Naties) inlichtingen bevatten. Bij de militaire veiligheidsdiensten, de Veiligheid van de Staat en in de archieven van het Auditoraat-generaal liggen wellicht nog heel wat documenten die informatie kunnen bezorgen m.b.t. onderduikers, emigranten en hun helpers – bijvoorbeeld over het 'Maquis der incivieken'. Op het lokale vlak kunnen rapporten van de politie en van de rijkswacht, vooral in de grote steden en in de havens, aanwijzingen verstrekken betreffende de plannen en de activiteiten van voormalige collaborateurs.

Archieven van sommige abdijen en kloosters kunnen eveneens informatie bevatten over steunverlening en netwerking. Ten slotte zijn er nog particuliere

33. ADVN, Archief Urbain De Keyser (BE ADVN AC73); Archief Raf Van den Abeele (BE ADVN AC318); Fonds Vlamingen in Zuid-Amerika (BE ADVN AC487); Archief Leo Poppe (BE ADVN AC741); Archief Via (Paraguay) (BE ADVN AC753). Vergeten we ook niet het archief van de abdij van Steenbrugge. Voorts beschikt het ADVN over documentatiemappen terzake.

34. AMVC-Letterenhuis, Vlaanderen-Argentinië (V 6743 DKP); Leo Poppe (P 7276 BDK); André Delbaere (DD 142 ADK); Léon Degrelle (D 266 ABDKNP); Jetje Claessens (C 2652 DK); Jan Brans (B 825 ABDHK); René Lagrou (L 137 BDKP); Maurice Claeyss Bouuaert (C 26753 BDK); Karel Engelbeen (E 314 BDHKP); Amaat Bockaert (B 65535 BDKN); Jeanne De Bruyn (B 92872 BDHKNP); Michiel Byttebier (BB 2 BDKN); Camille Baeck (B 13 BDK); Renaat Van Thillo (TT 145 D); Leo Friant (F 4777 K). In het archief Camille Huysmans (CHA) bevindt zich naoorlogse correspondentie met en over o.m. Jan Brans, Jetje Claessens, Pierre Daye en Léon Degrelle.

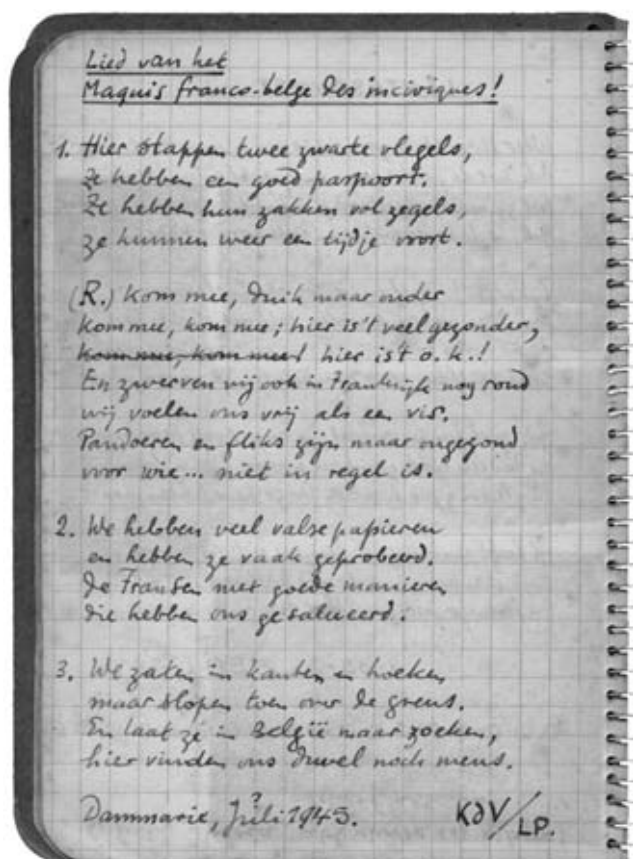
35. SOMA, Archief Pierre Daye (AA 627). Voorts beschikt het SOMA over mappen met persartikels.

36. R. Wellens, *Inventaire des papiers de Marcel-Henri Jaspas, député, ministre et ambassadeur de Belgique*, Bruxelles, 1982.

37. SAA, Modern Archief, dossiers 34.173-34.177.

archieven, onder meer bij familie van uitgeweken Vlamingen, zowel in België als in de bestemmingslanden.

Een bezoek aan buitenlandse archieven loont wellicht ook de moeite: de National Archives in de Verenigde Staten en in het Verenigd Koninkrijk, archieven van diverse ministeries in Ierland, in Spanje en in Argentinië. Ook in Zwitserland en in Italië kan worden gezocht, onder meer in de archieven van het Internationale Rode Kruis, in het stadsarchief van Genua en in de Vaticaanse archieven. Het Nationaal Archief in Den Haag bewaart onder meer dossiers van het Bureau voor Nationale Veiligheid, waarin gegevens zitten over ss'ers die uit België wegvluchtten en hun helpers.³⁸

Lied opgesteld door Kamiel de Vleeschouwer en Leo Poppe die na de Tweede Wereldoorlog betrokken waren bij de organisatie van een ontsnappingslijn voor collaborateurs vanuit België door Frankrijk naar Spanje (*Maquis franco-belge des inciviques*). Boekje met citaten verzameld door Leo Poppe, s.d. [BE ADVN AC741 - Archief Leo Poppe]

38. Nationaal Archief (Nederland), 2.04.80, Archief van het Ministerie van Binnenlandse Zaken, Bureau voor Nationale Veiligheid.

BESLUIT

Het onderzoek naar de steun aan incivieken en naar de ontsnappingsmogelijkheden die er bestonden in de jaren 1944-1950 is zeker wat België betreft nog nauwelijks gestart. Toch is het niet onbelangrijk. Het kan een aantal mythes ontcrachten betreffende de hulp die de voormalige collaborateurs al dan niet ontvingen. Voorts kunnen de internationale contacten worden in kaart gebracht en kan onderzocht worden in hoeverre de Belgische collaborateurs een beroep konden doen op of meewerkten met buitenlandse geestesgenoten. Op deze manier kunnen definitieve besluiten worden geformuleerd betreffende het bestaan van een lokale 'Odessa'-variant. Ook kan worden onderzocht in hoeverre deze emigranten hun oude vaderland zijn trouw gebleven en/of zij zich in hun nieuwe omgeving hebben geïntegreerd. Ten slotte scheidt dit onderzoek wellicht ook de mogelijkheid om het voortleven van politieke en maatschappelijke opvattingen van voor en tijdens de Tweede Wereldoorlog te bestuderen: in welke mate legden deze kringen een brug tussen het gedachtegoed van de collaboratie en dat van nieuwe rechtse en neofascistische strekkingen in de Belgische politiek? Stof genoeg dus om een diepgaand onderzoek te rechtvaardigen.³⁹

Frank Seberechts (° 1961) is doctor in de geschiedenis. Als onderzoeker bij SOMA en ADVN publiceerde hij onder meer over verschillende aspecten van de geschiedenis van de Vlaamse beweging en van de Tweede Wereldoorlog.

39. Frans-Jos Verdoodt en Frank Seberechts bereiden momenteel een studie voor over de uitwijking van Vlamingen naar Zuid-Amerika na de Tweede Wereldoorlog. Hierin zal een aantal van de gestelde problemen ongetwijfeld behandeld worden.